

Biblioteka grada Sarajeva

Zavičajna

Z

1 400

069.51(497.15 Sarajevo) 904.032.5.../14*/0

0115628

POVLOŠE #

DIMITRIJE SERGEJEVSKI

VODIČ

po zbirci kamenih spomenika Zemaljskog muzeja u Sarajevu

CIJENA Din 10.—

Svetlost — Sarajevo

Yugoslavia

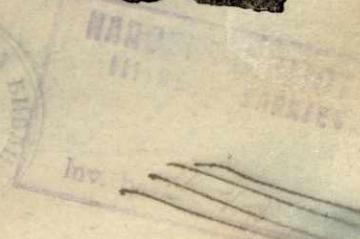
I 400
15628

5KA

DIMITRIJE SERGEJEVSKI

VODIČ

po zbirci kamenih spomenika Zemaljskog muzeja u Sarajevu

Svetlost — Sarajevo

Sl. -	902.6
Inv. br.	1618

Biblioteka grada Sarajeva

Zavičajna

Z

1 400

069.51(497.15 Sarajevo):904.032.5.../14"(0

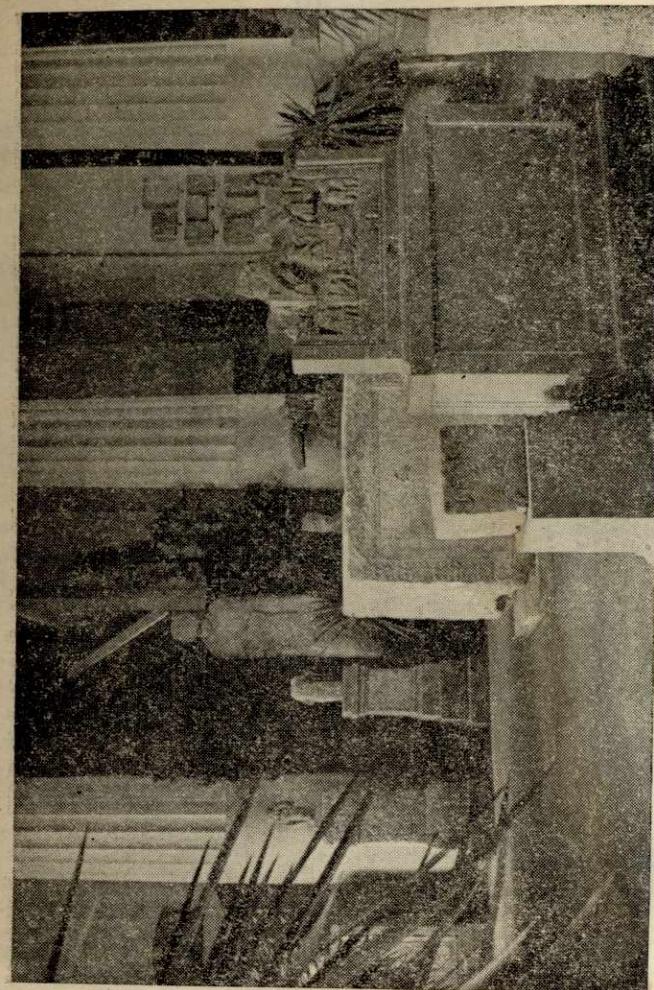
0115628

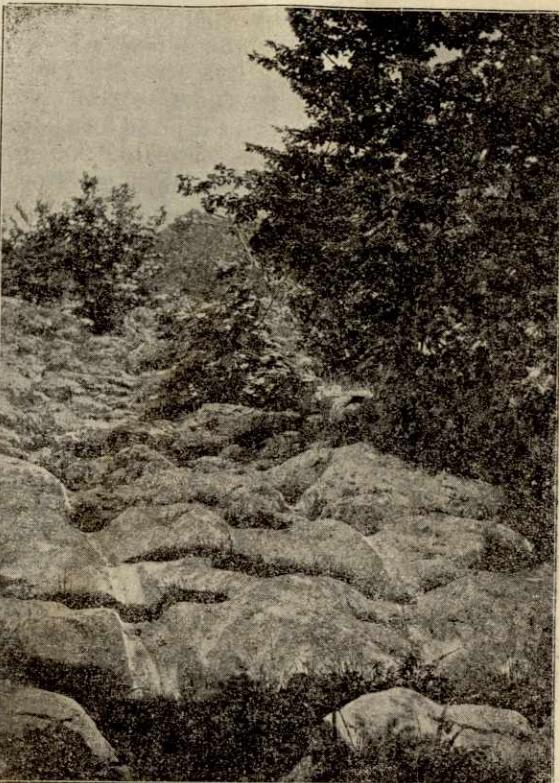
CORISS e

Izdanie Svjetlosti, državnog izdavačkog preduzeća
Bosne i Hercegovine

BOSNA I HERCEGOVINA	
DRŽAVNO IZDAVALIŠTE	
JASAN IZDAC - SARAJEVO	
Sl. -	IV/25
Inv. br.	9956

Lapidarij Zemaljskog muzeja

Br. 48 — Tragovi rimske ceste na Kamenici planini

Prije gotovo dvije hiljade godina došli su u naše zemlje Rimljani. Njihova država zvala se Rimskom po glavnome gradu Rimu. To je bila moćna i uređena država, nared ratoboran, vojska uređena. U rimskoj državi vladalo je robovlasničko uređenje. Robovi su bili potpuno bezvlasni (»servi sunt res« — robovi su stvari). Rimljani su već prije toga bili osvojili mnogo drugih zemalja, plodnijih i bogatijih od naše zemlje. Često su ratovali i sa Ilirima, a car Avgust (kraj I vijeka prije n. e.) odluči da i zemlju Ilira konačno pripoji svojoj državi. On je lično vodio veliku vojsku, s kojom je navalio na Ilire. Rat je sa prekidima trajao četrdeset četiri godine. Iliri su se branili žestoko. — Sam car je bio ranjen. Na kraju su Iliri podlegli nadmoćnoj vojsci. Tako su Rimljani osvojili našu zemlju i držali je sve do svoje propasti, oko 600 godina.

»Rimska vlast izmijenila je lice ilirske zemlje, kako u pogledu društvenih odnosa, tako i u pogledu etničkog sastava. Rimski osvajači oduzeli su ilirskim plemenima zemlju u plodnim ravnicama, a Iliri su se morali pred njima povlačiti u brdske predjеле. Plodnija zemlja u ravnicama došla je u ruke bogatih rimskih zemljoposjednika ili je razdijeljena rimskim kolonistima i isluženim vojnicima. I u primorske grčke gradove sve su se više naseljavali rimski trgovci i zanatlije donoseći sobom rimsko uređenje, rimske običaje i latinski jezik. (A. Babić).

U našem Lapidariju prikupljeni su kameni spomenici iz vremena rimske vladavine u Bosni i Hercegovini. Rimljani su bili odlični majstori i znali su dobro klesati kamen. Tome zanatu oni su naučili i Ilire. Ne treba dakle, misliti da je sve ovo kamenje klesala rimska ruka. Rimljani su bili samo gospodari. Pravih Rimljana bilo je u našoj zemlji vrlo malo: po koji vojnik ili viši činovnik, dok su ostalo stanovništvo sačinjavali domorodci. Carski namjesnik stanovao je u Saloni, sadašnjem Solinu kraj Splita. U zemlji je stajala rimska vojska podijeljena u nekoliko logora. U rimskoj državi punopravni građani bili su samo Rimljani, to jest stanovnici Italije, dok su stanovnici drugih zemalja (provincija) bili podanici. Rimska aristokracija je strašno pljačkala provincije, tim više, što rimski namjesnici u provincijama i drugi viši činovnici uopšte nisu dobivali od države plaće. U samoj Italiji siromašniji slojevi stanovništva bili su nezadovoljni, dok su

robovi bili užasno iskorištavani. Zbog toga su građanski ratovi u Italiji bili obična pojava. Koristeći se zaoštrenim klasnim suprotnostima Avgust se dokopao više vlasti i postao gospodarom cijele države (»imperatorom«, carom). Njemu je uspjelo uređiti upravu u provincijama. I građanski su se ratovi pod njegovom upravom privremeno stisnuli. Ali za vrijeme vladavine negovih nasljednika počelo je propadanje, ispočetka samog rimskog naroda, razmaženog svojim privilegiranim položajem, a zatim i cijele rimske države.

U našoj zemlji život pod Rimljana se promjenio. Iza osvojenja zemlje od strane Rimljana narod, napačen i oslabljen žestokim ratovima, počeo je pomalo da se navikava na tuđe gospodare.

»Sistem rimske uprave išao je brzim koracima ka razbijanju plemenskih zajednica i učvršćenju privatne svojine. Tamo, gdje su se održale plemenske zajednice, njihove starještine postale su rimskim činovnicima i vršile nadzornu službu (vidi spomenik broj 386). Gradovi su imali svoju posebnu upravu koja je bila u rukama bogatih građana. Čitava gradska privreda bila je osnovana na robovlasničkom sistemu«. (A. Babić).

Tokom vremena domorodci su počeli dobivati od careva pravo rimskog građanstva i poprimili su rimska imena (vidi spomenik broj 583). Po gradovima počeli su da žive na rimski način, gradeći kamene kuće po rimskome uzoru, a na selu se živjelo u kućama od drveta. Službeni jezik bio je latinski, ali se svijet i u gradovima i po selima služio ilirskim jezikom. Tako je bilo u toku čitave rimske vladavine.

Rimljani su cijenili Ilire kao dobre vojnike i rado su ih uzimali u vojsku. Kasnije je bilo čak i careva rodom iz naše zemlje, kao na pr. car Diokletian (Dukljan, poznat u našim narodnim pripovijetkama) koji je bio rodom iz Duklje u Crnoj Gori.

Prva briga Rimljana po osvojenju zemlje bila je da sagrade dobre ceste. Te su ceste isle iz dva glavna grada na morskoj obali: iz Salone kod Splita i iz Narone (Vid kod Metkovića). Cilj gradnje tih cesta posve je jasan. U prvom redu vojnički cilj — da vojsci bude lak pristup u unutrašnjost zemlje, a drugi je politički — da se novoosvojena zemlja što jače veže uz Italiju. Zato su te ceste isle sa morske obale u unutrašnjost zemlje u više prava-

ca. Bile su dobro građene, kao što se i sada grade dobre ceste: široke do pet metara, sa podzidima i usjecima, kaldrmisane ili (češće) nabijene šoderom (vidi presjek rimske ceste, slike na zidu br. 14 i 15). Duž glavnih cesta često su stajali kameni miljokazi — okrugli stupovi malo deblji od turskih nišana. Rimljani su ih zvali »mar-

Rimski miljokaz na Pasjaku kod Drvara iz godine 47 n. e.

mor miliarium«, a naš svijet ih zove „mramor“ Na njima je obično bio i natpis: ime cara i broj milja od početka ceste. Rimljani dužinu puta nisu brojali na kilometre i »satove«, nego na milje. Svaka milja iznosi dvije hiljade koraka, ili kilometar i po. Na više mjesto po Bosni sa-

čuvani su ostaci rimskih cesta. Jedna rimska cesta vodila je od Knina preko Strmice, Grahova Polja, Resanovaca i Korita na Kamenicu Planinu u Drvar. Odavle je nastavljala preko Pasjaka, Oštrelja i Petrovačkog Polja do Bravske. Pri spuštanju u dolinu Sanice njezin trag se gubi. Na ovoj cesti još je sačuvano dosta rimskih »mramora«. Ko je bio u Drvaru, sigurno je primetio onaj mramor pored sadašnje ceste iznad Šobića groblja ili onaj pokraj ceste i pruge na Pasjaku. Na svakom ima ostataka natpisa u sedam redaka sa brojen milja. Iz tih natpisa saznajemo da je cesta bila građena u sedmoj godini vladanja cara Klavdija to jest prije 1900 godina. Ima tih miljokaza i na drugim mjestima. Jedan je od njih, iz sela Resanovaca na Grahovom Polju, prevezen u naš muzej. On стоји u Lapidariju sa desne strane zadnji, pod brojem 16. Još se na njemu vide ostaci natpisa. Ta cesta kojom putnici i danas prolaze pored ovih »mramora« — stara je rimska cesta, kojom se svijet služi, eto, skoro 2000 godina. Ima ostatak rimskih cesta i u drugim krajevima Bosne, na pr. ona koja je od Metkovića vodila uz Neretvu u pravcu Sarajevskog Polja, a otuda preko Romanije planine prema Drini. Kad je rimska cesta prelazila kršem, često bij ostali u kamenu tragovi, kolotečine. Ovo je prikazano na slici br. 48 s lijeve strane. To su tragovi sa Korita na Kamenici planini. Ostali mlijokazi, koji su izloženi u Muzeju, potiču iz raznih krajeva Bosne, a najviše iz Duvanjskog Polja. Često bi vojska sama gradila i ceste. I rimska pošta služila se tim cestama.

Odmah kod ulaza desno i lijevo vidimo na stepenicačima četvrtaste ili okrugle kamene sanduke sa poklopциma. U to starinsko doba mrtve su ne samo pokopavali, nego često i spaljivali. Iliri su običavali spaljivati svoje mrtvace. Kad bi neko umro, smjestili bi njegovo tijelo na lomaču, metnuli bi pored njega najskuplje njegove stvari, pa bi to sve zapalili. Kad bi se vatra utrnula, kopili bi pepeo i neizgorene kosti, metnuli bi to sve u kamenu ili zemljaru žaru i pokopali u zemlju. Tako su Iliri sahranivali svoje pokojnike. I kasnije, primivši rimsku kulturu, Iliri su spaljivali svoje pokojnike. Iz rimskog doba potiču nekoliko ilirskih kamenih kvadratnih urni za pepeo (br. 245, 248, 249, 250) i poklopaca od sličnih urni (br. 251—255), svi iz Zapadne Bosne. Na urni br. 245, na-

Br. 53 — Nadgrobni spomenik iz Pazarića

đenoj u Gornjoj Pecki kod Mrkonjić grada, čitamo natpis: »Aelii Nepos et Dasas Arbonis filii patri carissimo qui vixit annos LXX benemerenti memoriam posuerunt«. tj. »Elije Nepos i Dasas, sinovi Arbona, dragome i dobrome ocu, koji je živio 70 godina, spomenik postaviše«. Rimljani su također spaljivali ili pokopavali mrtvace, ali su na grobu običavali postavljati nadgrobne spomenike od kamena. Ti nadgrobni spomenici imali su razne oblike. Oni su smješteni u lapidariju s lijeve strane duž zida. Na njima je obično gore slika pokojnika sa ženom, a dolje natpis. Svi su ti nadgrobni natpsi kod nas pisani na latinskom (rimskom) jeziku, iako su pod tim spomenicima pokopani Iliri, koji možda i nisu znali govoriti latinski. Iliri su naučili klesati kamenje od Rimljana, a također i pisati, pa su i pisali latinski, a ne ilirski. Čitajući te nadgrobne natpise, čovjek bi pomislio da je pokojnik bio Rimjanin, no stvarno je on bio Ilir koji je prihvatio rimsko ime. Mi to znamo i od starih pisaca, a dolazimo do toga zaključka i razgledavajući natpise.

Na nadgrobnim spomenicima vidimo slike pokojnih i njihovih porodica. U Pazariću kod Sarajeva nađen je spomenik br. 53, na kojem je prikazan čovjek i žena. Čovjek drži u ruci savijeni arak papira — testament. Odijeljen je na njemu manje-više rimske, dok je na ženi nošnja ilirska, sa maramom na glavi i velikom maramom (šalom) na ramenima. Mnogo jasnije vidi se žensko odijeljeno na odlomku 154 (na stupu desno). Odijelo je jednostavno, u struk, glatko, sa uskim rukavima, potpasano uskim kožnatim pojasmom, na koji se odozgo spuštaju dva tanka kapiša kao neka vrsta »tregera«. Na ramena je bačen šal koji pokriva i ruke. Prikazan je i nakit: vidimo tri srčolika privjeska, okrugli ažurni agraf, na rukama po jedna narukvica ukrašena dragim kamenjem, nekoliko prstenova na lijevoj ruci. Svakako je žena imala i đerdane, i minduše, fibule, jedan agraf o koji su bili pričvršćeni spomnuti privjesci, možda još što, ali sve je to propalo, jer je kamen odbijen. Zanimljiv je također i br. 84 iz Zenice koji стоји kod drugog stupa. Na ploči su prikazana četiri lica. Prva slijeva je domaćica. Odijelo joj je sa širokim rukavima — valjda povrh onoga, što smo vidjeli na spomeniku broj 154. Glava joj je povezana vezenom maramom, a drugom maramom (šalom) sa resama ona se ogrnula. Žena ima i bogat nakit: minduše, dva đer-

dana, okrugli ukras na prsima, a na rukama prstenje. Pored domćice pokazan je njezin sin sa torbom u ruci, ogrtać na desnom ramenu skopčan velikom kopčom. Majka mu nudi jabuku. Pored njega stoji domaćin. U lijevoj mu je ruci testament i otvorena bilježnica, a u desnoj pisaljka. Četvrti je lice valjda neki rođak. Kod trojice su uklesane »svastike« (indijska riječ), koje mi obično zovemo kukastim krstom. Smisao ovog »simbolika« mi ne znamo. O »simbolima« vidi na strani 17. Ovaj spomenik potiče iz vremena cara Konstantina (početak IV vijeka n. e.).

U našoj zbirci ima i vojničkih nadgrobnih spomenika: na pr. broj 69 (bez slike samo natpis). Na njemu piše da je »tu pokopan Ruf sin Angeta, vojnik Prvog

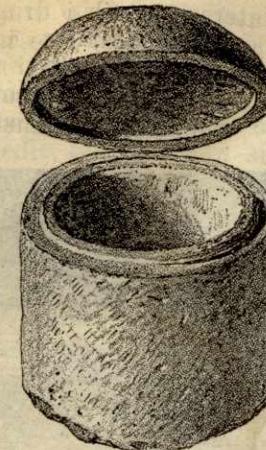
Br. 84 — Dio nadgrobne ploče iz Zenice — IV vijek n. e.

Lucenskog puka, star 30 godina, a služio je 11 godina. Spomenik je podigao baštinik. Taj vojnik je bio rodom Španjolac — to se vidi i po njegovom imenu i po nazivu puka. Ruf je došao sa carom Avgustom u redovima tog

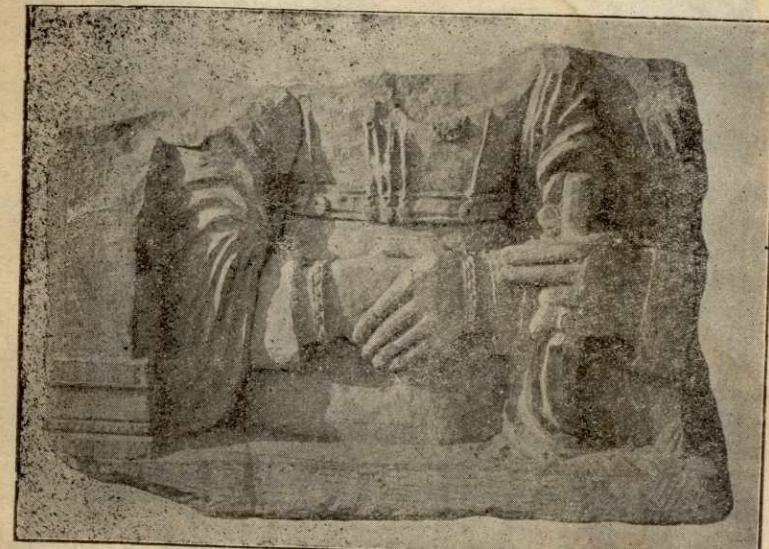
puka za vrijeme rimskog osvajačkog pohoda u našu zemlju. Tu je i umro. Drugi naši spomenici podignuti su vojnicima koji su bili rodom iz drugih pokrajina rimske države (brojevi **67, 72, 82, 92, 160**). Broj **93** je odlomak (donji dio) nadgrobног spomenika jednog konjika iz rimske vojske, vjerovatno iz I vijeka n. e. Nešto dalje a u istome redu, a pri kraju dvorane stoji broj **100** bez slike, na njemu je napisano: »Dasicje, sin Bastarna, rodom Mezej, vojnik Prvog Belgijanskog puka, bajraktar, iz čete ..., star ..., godina, služio je 15 godina. On je u testamentu odredio da se podigne taj spomenik, a pobrinuo se za to Valerije Maksim, baštinik«. Ispod natpisa prikazana je pukovska zastava. Ona izgleda drugačije nego sadašnje zastave: na motci su bile smještene okrugle metalne pločice koje bi se sjale i bile izdaleka vidljive. Takvom zastavom bi se davali (pored truba) signali u bitci. Naš Dasicje, sin Bastarna, bio je Ilir, rodom iz sadašnje Krajine, jer je pleme Mezeja bilo nastanjeno između Sanskog Mosta i Banje Luke. U tom prvom Belgijanskom puku u početku su služili Belgijanci, a zatim, kada je puk bio premješten ovamo, popunjeno je u zemlji. Pregledavajući tako nadgrobne spomenike rimskih vojnika, vidimo kako se rimska armija nije popunjavala pravim Rimljanim nego većim dijelom pripadnicima drugih narodnosti u Rimskoj imperiji. U cijelom našem muzeju nema nijednog nadgrobног spomenika koji bi bio podignut vojniku rodnom iz Italije, t. j. pravom Rimljani.

Rim je pokorio sve zemlje oko Sredozemnog mora i vladao nad narodima kudikamo mnogobrojnijim od samih Rimljana. To mu je uspijevalo na taj način što je podložnim zemljama, pojedinim gradovima i plemenima davao razna prava i to jednom manje, drugom više. Tako interesi podloženih naroda nikad nisu bili jednak i njihove želje istovjetne. Ovo je on činio prema pravilu: »Podijeli i vladaj« (divide et impera).

Evo, na pr. nadgrobног spomenika žene nekog ilirskog velikaša, Valensa sina Varona, kneza desitiatskoga (broj **386**). Rimljani su postavili tog Valensa da upravlja svojim sunarodnicima — Desitiatima. Spomenik je nađen u Březi u blizini rudokopa, a potiče iz vremena cara Elija Hadrijana (II. v. n. e.) U isto ovo vrijeme stanovništvo Rame i Zenice imalo je potpuno pravo rimskog građanstva, iako je bilo manje romanizovano od onoga kod

Br. 320 — Kamena urna iz ilirskog groba kod Mostara

Br. 154 — Odlomak nadgrobног spomenika iz Zenice
III vijek n. e.

Breze. Prema tome interesi jednih i drugih bili su različiti; teško bi se dakle, složili. Tako se i ovdje Rim koristio neslogom da može lakše upravljati zemljom. Krajevi bliže moru, romanizovani ranije od unutrašnjosti Bosne, prije su dobili pravo rimskog građanstva. Veliki nad-

Br. 583 — Nadgrobni spomenik Plasa, sina Blodija, iz Stoca. Kraj I vijeka n. e.

grobni spomenik od bijelog mramora, nađen u Stocu. (broj 583 u sredini sale) bio je krajem I v. n. e. postavljen na porodičnoj grobnici neke ilirske porodice. Dugački natpis na latinskom jeziku govori nam o svim članovima porodice koji su bili pokopani u ovoj grobnici. Djed

Blodius nije bio rimski građanin. Ovo pravo dobio je njegov sin Plassus i to od jednog cara iz porodice Flavija — od Vespasijana, od Tita ili od Domicijana. Zato je i primio rimsko ime, i to po običaju ime samog cara, i postao je Titus Flavius Plassus. Njegova žena postala je Flavia Tatta, a sin Titus Flavius Epicadus. Drugi sin, Titus Flavius Laedio bio je već u susjednom gradu Naroni viši činovnik — član suda četvorice — i, kako je sam rekao na spomeniku, »za svoga života postavio (taj spomenik) sebi i svojima.«

S desne strane lapidarija vidimo veliki cdломak volte iznad ulaza u grobnu kameru (broj 260). S jedne strane prikazan je Triton — morsko čudo, kako trubi u veliku školjku (slika), u drugoj ruci drži krmilo. S druge strane krilati genije hvata zeca, koji je pokušao zobati grožđe iz košare (slika). Obadvije slike odnose se na vjerovanje Grka i Rimljana u zagrobni život i imaju simbolički karakter. Tako na pr. krmilo ovdje označuje putovanje po moru. Običaj »simbola« (simbolizam) bio je jako raširen kod starih naroda (Grka, Rimljana i drugih). Ali mi često ne možemo odgonetnuti pravi smisao mnogih simbola. Vjerovatno da već u stard doba smisao mnogih simbola nije više bio razumljiv. Ovamo spada i slika kukastog krsta, koju mi često vidimo na starim reljefima i drugim predmetima u cijeloj južnoj Evropi i Aziji — v. naš broj 84 (str. 13).

Pregledavajući nadgrobne spomenike opazili smo i drugu osobinu: spomenik se postavlja često ne samo po pokojniku, nego i živim ljudima, »svojima« ili »samome sebi ili, »svome životom prijatelju«. Na spomeniku broj 204 iz Vranjeva Sela kod Stoca stoji: »Dušam pokojnih posvećen. Mark Ulpije Sever za svog života postavio sebi i svojima.«

U zbirci ima i grčkih nadgrobnih spomenika (iz Albanije), koji izgledaju posve drugčiji, nego oni rimski. Na pr. na broju 183 piše samo: »Evtalatos, 45 godina. Hajre! Ovo „hajre“ zapravo znači „veseli se“. To je bio obični grčki pozdrav kao naše »zdravo«, ali su ga upotrebljavali i na nadgrobnim spomenicima. Tokom vremena izgubio se prvobitni smisao riječi »hajre«.

U to doba u Bosni je živio mali broj Grka, ponajviše u rudarskim krajevima. Jedini grčki nadgrobni spomenik iz Bosne je broj 180 iz Srebrenice sa kratkim grčkim natpisom.

Bilo je u Bosni i Kelta (Gala) koji su ostali u našim krajevima iza velike najeze Kelta u IV vijeku prije naše ere. Nadgrobni spomenik br. 459 iz Ustikoline kod Foče prikazuje ženu u karakterističnoj keltskoj nošnji, sa kratko odrezanom kosom, kako je bio običaj kod svih Kelta (vidi sliku).

Kako smo rekli, stanovništvo Bosne (Iliri) bavilo se u rimsko doba najviše stočarstvom. To nam pokazuje mala nadgrobna ploča broj 59 odmah kod ulaza koja je nađena u Vašoranim na Livanjskom Polju. Na njoj su prikazani čovjek i žena. Čovjek u ilirskoj narodnoj nošnji; vidimo i visoku obuću, neku vrstu čizama sa mekanim dokoljenicama stegnutim ispod koljena kajšem. On nosi kantu u ruci. Žena se bavi istim poslom kojim se i sada bave žene kad čuvaju stoku — ona prede vunu. Glava joj je zamotana maramom. Vidimo, dakle, kako su se stanovnici ovih planinskih predjela i pred 2000 godina bavili stočarsvtom: na našoj pomenutoj ploči iz Livanjskog Polja vidimo jednu dobro nam poznatu sliku iz sadašnjeg vremena.

Ali, Iliri su znali također i kopati rudu, topiti i ljevati željezo, kovati i izrađivati svakojake stvari od željeza, naročito oružje. Te stvari vidimo u velikom broju u prehistorijskom odjeljenju (lijevo od ulaza u Muzej). Kod Sanskog Mosta ima mnogo ostataka ilirskih i rimskih rudokopa. Kad su Rimljani osvojili Bosnu oni su nastavili da iskorišćavaju ilirske rudokope. Spomenik broj 103 iz Briševa kod Sanskog Mosta govori o nekoj takvoj topionici željeza. Ali kod Fojnice i Vareša Rimljani nisu imali rudokopa. U gradu Domavia (sada Gradina kod Srebrenice) vadilo se srebro i olovo. U našem muzeju ima dosta natpisa koji govore o raznim službenicima na tom rudokopu o popravcima banje, klaonice i o gradnji vodo-voda u tom rudarskom gradu (brojevi 112, 114, 119). U Bosni se također vadilo i zlato, vjerovatno i bakar (kod Mrkonjić-Grada).

Kako smo rekli, Rimljani su bili dobri zidari i domorodci su od njih naučili dobro zidati. U Bosni nije sačuvana nijedna zgrada iz toga doba, ali je sačuvano dosta temelja a i pojedinih komada kamenja od raznih dijelova zgrada, tako da po njima možemo prosudjivati, kako su bile građene te srušene građevine. S desne strane dvorane ima nekoliko velikih kamenih glava od stupova tih

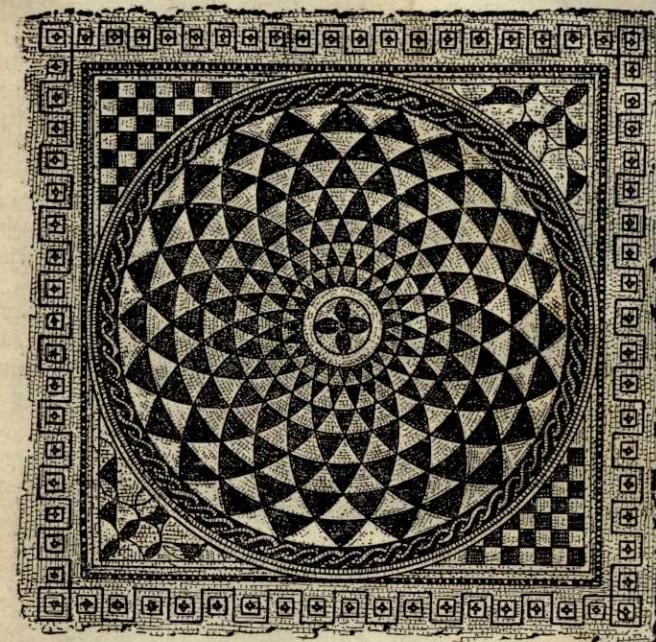
Glava od stupu — Sarajevo — IV vijek n. e.

zgrada (200, 286, 287). Ona najveća, koja stoji na stupu, nadena je u Sarajevu, a porijeklom je valjda iz sarajevske okoline. U samom Sarajevu u rimsко doba nije bilo velike naseobine nego su najveće naseobine bile na mjestu današnje Iliđe i Blažuju. Otuda je valjda donesena i ova velika glava. One tri, postavljene jedna na drugu (285, 286, 287), potiču iz kasnjeg vremena: gornje dvije iz VI vijeka — dakle pred sami pad rimske države, vjerojatno iz crkava — ona donja nadena u Duvnu već iz turskog doba. Kako je ova glava dospjela u Duvno — ne znamo, jer za turskog vremena nije bilo u Duvnu nikakve zgrade tako velikih dimenzija. Lijep je kapitel od bijelog mramora nađen u Stocu (broj 585).

U sobi broj 38 izloženi su primjerici rimske cigle i drugog građevinskog materijala. Lijevo od vrata napravljen je od prave rimske cigle čošak sobe u rimskoj kući. Sve te cigle su originalne. One potječu iz rimskih ruševina kod Stoca i Čapljine i postavljene su onako kako su stajale u kućama, rimskog doba. Kuće u malim gradovima, a i bolje kuće po selima, imale su centralno loženje. Pod je bio sastavljen od velikih četvrtstih cigala (oko 50 cm širine i dužine), koje su ležale na malim stupecima, kako to vidimo u ovoj sobi. U podrumu je bila napravljena peć, odakle je dim i vruć vazduh išao ispod poda po cijeloj kući, a zatim u dimnjak. Tako je sav pod bio zagrijan i suh. Šta više, donji dio zida bio je obložen šupljom ciglom (»tubulusi«) — ovdje su izložene na polici — tako da je topli zrak ulazio u ovu šuplju ciglu, i to iz jedne u drugu, pa je grijao i donji dio zida.

Rimljani su mnogo polagali na zdravu vodu, dobar vodovod i banje. Kod nas ima sačuvanih primjera rimskih vodovodnih cijevi. Jedna je (iz Livna) čak od kameна, dok su ostale od zemlje ili olova. Kasnije su Grci, a iza njih Turci izrađivali vodovodne čunkove na isti način, tako da je teško razlikovati zemljane čunkove rimskog porijekla od onih iz kasnjeg doba.

Krovove su Rimlani obično pokrivali crijevom. Crijev je dosta sličan sadašnjem, samo je veći i jači. Na nekim od crijevova vidimo i tvorničke žigove, između njih i žigove vojničkih ciglana: IV legija, VIII legija itd. Ova cijela je odlično izrađena: zemlja je dobro izmiješana i odlično pečena.

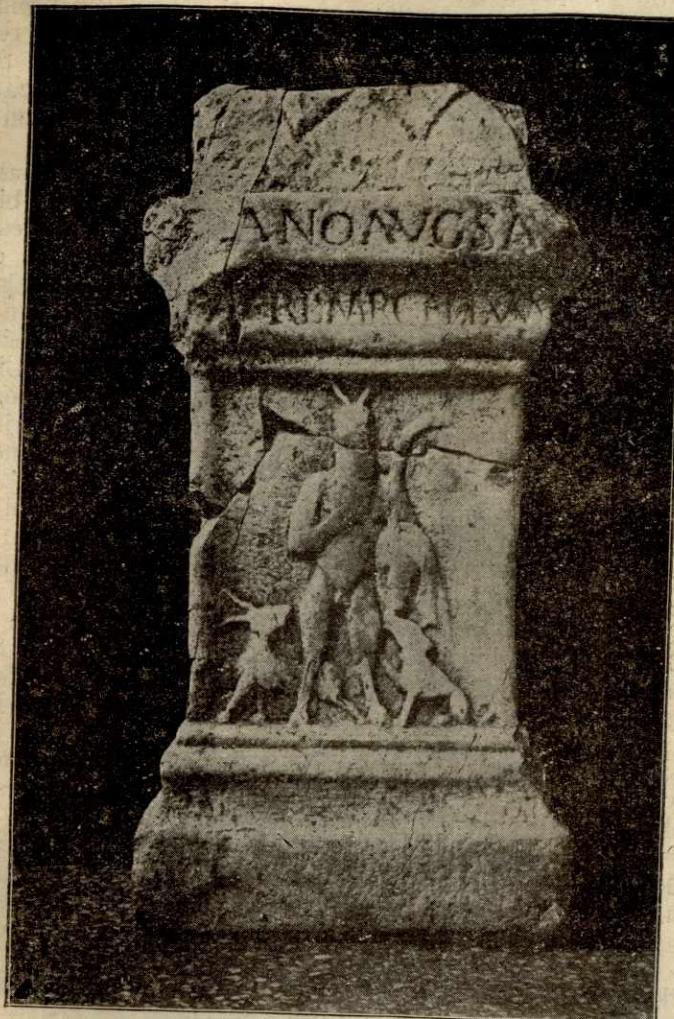

Br. 133 — Mozaični pod iz Stoca

U istoj sobi 38 imamo izložene odlomke bojadisane žbuke iz rimskih ruševina, komad olovnog krova i druge sitnice. U ormaru su smješteni razni klinci. Rimljani su običavali praviti u svojim kućama još nešto, što mi nikako ili vrlo rijetko pravimo. To je tako zvani mozaik, t. j. slike napravljene od sitnih raznobojnih kamenčića, kojima bi oni pokrivali podove, a često i zidove kuća. Takvi mozaici su postavljeni na zidu duž basamaka i u sobi 32. Oni su doneseni iz Stoca i sa Ilidže.

Ilidža kraj Sarajeva bila je u rimsko doba jedna posjećena banja. Ona je imala velikih i lijepih zgrada — jedna od njih je stajala gdje sada стоји hotel »Bosna«. Kod sumpornog vrela je u sigi nađeno dosta rimskih novaca; i Rimljani su bacali po koju paru u izvor — nimirama (vilama) iz zahvalnosti za ozdravljenje. Po tim parama vidimo, da je banja postojala najmanje trista godina. U Ilidži je nađen kameni počasni natpis u čast cara Dioklecijana (naš broj 458). Taj natpis u prevodu glasi: »Caru Gaju Valeriju Dioklecijanu, pobožnome, nepobjedivome Avgustu (podigla je) republika Banja S...« Ova »republika« ne treba da nas čudi: u to doba se svaký grad računao kao samostalna država, razumije se samo na papiru, a ne stvarno. Osim ove banje bilo je u rimsko doba bez sumnje u Bosni i drugih.

A sada nekoliko riječi o ostacima iz života robovske klase. Od takovih ostataka u Muzeju se nalazi samo jedan žrtvenik (br. 173). Pa gdje su onda u našem muzeju tragovi ropstva? Kao što vidimo, ovdje ih ne nalazimo, ali je činjenica da tragove ropskog života ne nalazimo ni u drugim krajevima i muzejima. To je razumljivo kada se uzmu u obzir prilike pod kojima su živjeli robovi u robovlasničkom društvu. Oni su bili besplatna radna snaga svojih gospodara bez ikakvih ličnih prava i materijalnih dobara (*servi sunt res*). Prema tome robovi su sve radili za svoje vlasnike. Oni su njima gradili i spomenike, ali nisu imali ni prava ni mogućnosti da takve spomenike grade sami sebi. Ukoliko su i mogli da postave nad grobom spomenik, ti spomenici su bili tako skromni, da ih se vrlo malo moglo sačuvati. Osim toga u to doba broj robova u rimskoj državi počeo je naglo da opada i to iz nekoliko razloga. Od tih razloga je najznačniji bio taj, što su robovi postali skupi, jer nisu više vođeni osvajački ratovi na istoku. Ropski rad postao je

Br. 409 — Ara posvećena Silvanu — Lepenica

tada manje unosan. U našoj zemlji ipak je moralo da bude robova. Pretpostavljamo da su imućniji ljudi ovdje imali 1—2 roba za kućnu poslugu, bogataši i više već prema svome bogatstvu. Spomenuti žrtvenik postavio je sebi rob Harmid koji je bio opštinski rob. Položaj opštinskih robova bio je bolji od položaja robova kod privatnika; zato je on i bio u stanju da postavi jedan ovakav žrtvenik (broj 173).

Ali u to doba u rimskoj državi na mjesto ropstva počeo je naglo da se razvija kolonat. No kolona je bila samo tamo, gdje je bilo plodne zemlje, velikih posjeda. Sve govori za to da se je u našim krajevima u toku cijele rimske vladavine stanovništvo vjerovatno sastojalo od seljaka i stočara, manje više slobodnih i nezavisnih. Pretpostavlja se da su i građani u gradovima bili većim dijelom bogatiji zemljoposjednici — domorodci, t. j. Iliri. Izuzetak čine rudarski krajevi, ali takvih nije bilo mnogo. Tamo je bilo dosta ljudi sa grčkim imenom. Nesumnjivo da je u tim rudokopima bilo i kažnjivenika na prisilnom radu.

Treba spomenuti i četvrtasto kamenje, koje stoji u lijevom dijelu naše dvorane pored stupova (brojevi 124, 125, 131 do 150 i drugi). To su tako zvani »are« ili žrtvenici. Rimljani su se kao i Iliri i Grci u staro doba, a i naši pretci — Sloveni po dolasku na Balkan klanjali suncu, mjesecu, nebnu i drugim prirodnim pojavama. Sve naoko bilo je puno raznih bogova: i šuma, i rijeka, i planina. Kada je grmilo, Rimljani su govorili, da to bog Jupiter udara munjom, dok su naši stari — Sloveni nazivali boga groma Perunom. Pored izvora i po šumama živjele su prema njihovom vjerovanju nimfe; mi bismo rekli više. Rimljani i Iliri postavljali su u čast svih tih bogova ove kamene are (žrtvenike). Brojevi **124, 125, 132, 134, 139, 146, 147 i 150** posvećeni su bogu groma Jupitru. Evo i sam Jupiter je prikazan na ploči **123** kako stoji nag, sa skiptrom (dugački štap, a na njemu zlatan orao) u ruci. Ima i drugi odlomak sličnog kipa. Dobar je rad od mramora broj **370**. Od ovoga kipa ostale su samo noge i munja. Orao sedi pored figure.

Broj 409 posvećen je bogu šume Silvanu. Ovaj bog je prikazan kao nekakav vrag: noge mu jarčeve, a na glavi rogovi. Slični su brojevi **90, 380** i broj **378**, gdje Silvan stoji u društvu triju nimfa (vila).

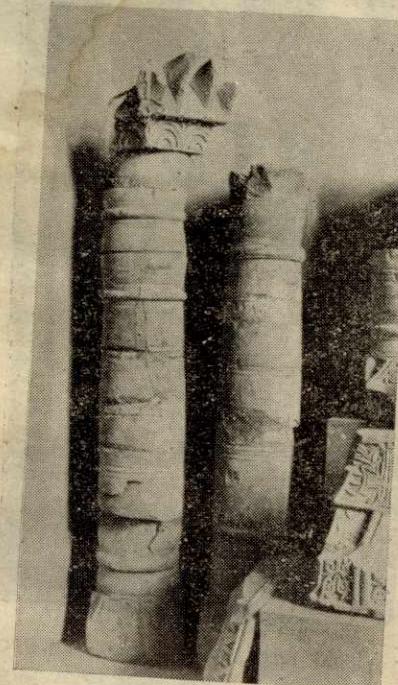
Bogu sunca Mitri posvećen je veliki reljef (slika isklesana u kamenoj ploči) broj **561**. Ta religija došla je u Rimsku državu iz Perzije. Na ovom reljefu prikazano je, kako se bogu žrtvuje bik. Taj reljef nije originalan, nego je to odljevak od gipsa. Originalni reljef je uklesan u živcu-kamenu i nalazi se u Jajcu. U sredini dvorane nalazi se mala ploča sa reljefom na obadvije strane (broj

Br. 123 — Visoki reljef iz Šipova — Jupiter i Minerva

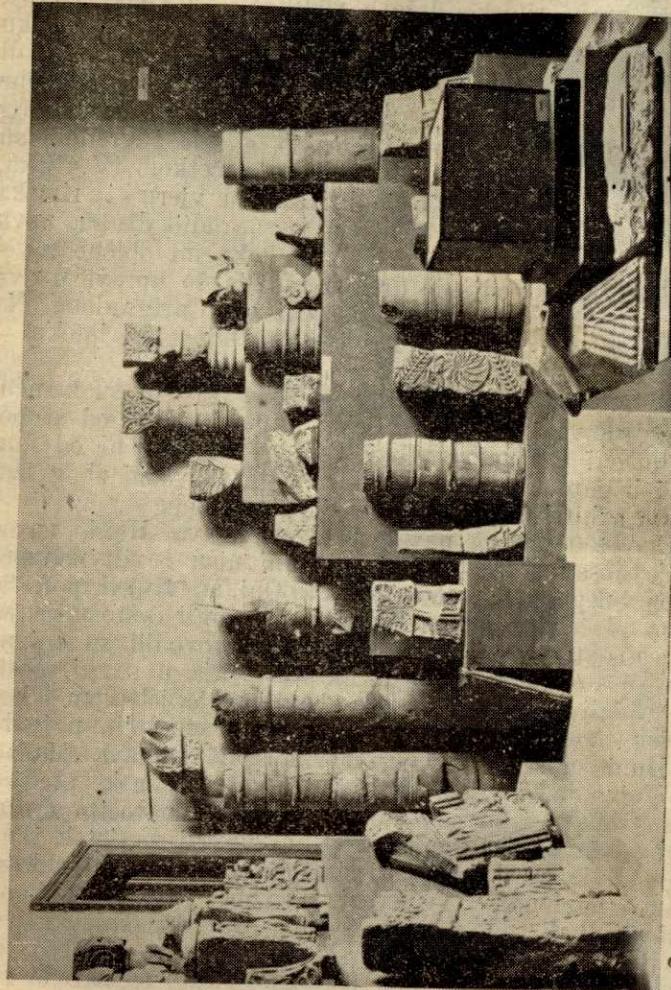
211). Dok je na jednoj strani reljef sličan gore opisanome, samo manjih dimenzija, na drugoj je strani uklesana jedna vrlo zanimljiva slika. Ona prikazuje službu božiju poklonika Mitre. Vjernici su maskirani: vidimo (s lijeva na desno) ljude sa maskom gavrana (corvus), »perzijanca« (Perse), »vojnika« (miles) »lava« (leo). Te maske

označavaju različite stepene posvjećivanja. Na sofi napola leže dva viša mitrijska službenika: »heliodromus« (onaj koji pokazuje put prema suncu) i „pater“ (otac). Svi prisutni drže u rukama razne predmete; naročito se ističu rogoviti za piće. Znamo da se u službi Mitrinoj upotrebljavalo vino i voda — kao i kod hrišćana. Ne treba zaboraviti da su Hrišćanstvo i Mitraizam bili veliki suparnici u to doba, dok je stara religija Grka i Rimljana bila izgubila značaj. Taj relief je nadjen u ruševini hrama Mitre u Konjicu i dobro je poznat naučenjacima cijelog svijeta. Potiče iz kraja IV vijeka n. e.

Stupovi iz Breze — V vijek n. e.

Svi stari narodi su svojim bogovima žrtvovali, t. j. poklanjali razna jela, pića, plodove, životinje, čak i cvijeće, a i skupocjene stvari. Ove predmete su metalni na žrtvenik ili su ih spaljivali.

Arhitektonski odlomci iz V i VI vijeka n. e.

Dosada nismo još našli u Bosni nijednog rimskog (ilirskog) hrama ako ne računamo dva mala hrama Mitre (u Konjicu i u Jajcu).

Pri kraju rimske države vodili su se veliki ratovi; počeli su sa sviju strana da navaljuju barbari. Po rimsku državu naročito su bili opasni Germani, koji su napadali preko rijeke Rajne i Dunava. Država je i sama od sebe propadala zbog propadanja robovlasničkog društvenog sistema. Svet je patio, osiromašio, a sela i gradovi su bili razoreni ili popaljeni. U to doba, početkom IV vijeka, car Konstantin prihvatio je hrišćansku vjeru i rimska država postala hrišćanskom. On je sagradio drugu, novu prestonicu — Konstantinopolis ili, kako mi obično zovemo, Carigrad, i podijelio državu radi lakše uprave u dva dijela: zapadni sa Rimom i istočni sa Carigradom. Na Zapadu je svjet govorio najviše latinski, a na Istoku — grčki.

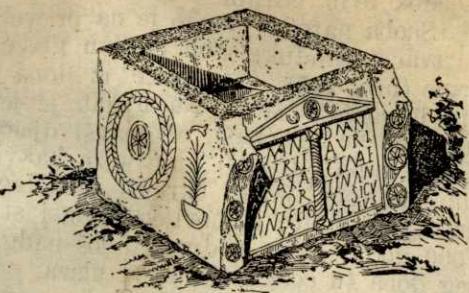
U sobi 39 i pred vratima te sobe izloženi su kameni dijelovi crkava iz V i VI vijeka: stupovi, glave od stupova, simsovi i drugi dijelovi. Oni su napravljeni od muljike i bogato ukrašeni duborezom, te su važni zbog izučavanja arhitekture i ornamentike toga doba.

Oko 400 godine navale preko Dunava Huni, narod koji je došao iz Azije. Ovi se Huni nisu bavili poljoprivredom, nego samo stočarstvom. Oni su živjeli pod šatorima od čebeta, jer su radi ispaše morali često mijenjati mjesto stanovanja. Sav svoj život provodili su oni na konju, često su se selili iz jednog kraja u drugi, često su napadali susjede koji su se bavili poljoprivredom i koji se nisu mogli braniti od njihovih iznenadnih najeza. Ovi Huni su se smjestili u ravnici duž Dunava (Mađarska, Vojvodina i drugi krajevi) i napadali rimske predjele preko Dunava i Save. Pljačkali i razarali, naročito zapadni dio države. Kasnije su se Huni vratili na istok i nestali. Ali je na njihovo mjesto 200 godina kasnije došao iz Azije novi narod — Avari ili Obri. Avari su kao i Huni pljačkali tuđe zemlje, pa su i naše današnje krajeve temeljito razorili. Staro ilirsko-rimsko stonovništvo dijelom je izginulo, dijelom pobjeglo. Nešto se naroda sačuvalo po brdima i šumama. Zajedno sa Avarima pojavili su se i Sloveni koji su se u opštoj seobi naroda selili iz svoje stare postojbine. Sloveni su se nastanili po mnoštvu krajevima Balkana. Staro stanovništvo ukojliko je preostalo, stopilo se sa Slovensinom.

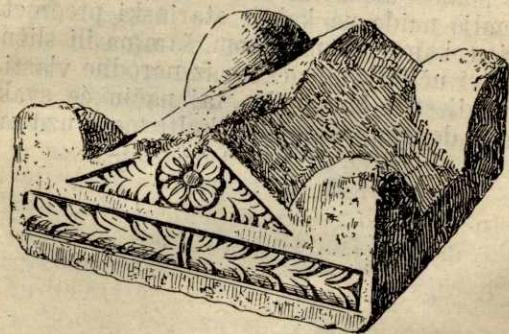
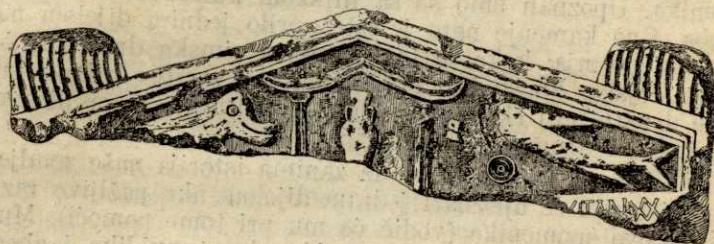
Kao svjedok ovih burnih i teških vremena koja se obično zovu »Seoba naroda«, ostao je na pr. veliki kameni sarkofag (mrtvački sanduk), koji stoji u glavnoj dvorani s desne strane (broj 295). On potiče iz doba cara Konstantina, možda malo kasnije. Na njemu je jedna velika izbušena rupa: to su pljačkaši, otkopavši djelomično sarkofag, probušili rupu i tragali unutra za kakvim zlatnim ili srebrenim nakitom. Veliki okrugli sarkofag broj 296, koji stoji uz njega potiče iz novijeg doba i star je samo od 500 do 600 godina. Ima u dvorani još nadgrobnih ploča iz novijeg doba (u čošku desno od ulaza, pored okruglog sarkofaga, brojevi 225 do 232). To su nadgrobne ploče naših ljudi iz Bihaća, stare otprilike 400 godina. Iznad njih smjesteni su natpisi iz turskog vremena sa mostova, česama i slično.

Tako smo pregledali lapidarij — zbirku kamenih spomenika. Upoznali smo se sa ilirskom kulturom u rimsko doba. Cvo kamenje nam je odgovorilo jednim dijelom na mnoga pitanja: kako je bila uređena rimska država, njihova vojska, ko su bili stanovnici ove zemlje, kakove su bile društvene i ekonomske prilike, kultura i vjera Ilira u to doba, i drugo.

Svakoga od nas treba da zanima istorija naše zemlje, a tu istoriju će upoznati jednim dijelom, ako pažljivo razgleda ove spomenike (vodič će mu pri tome pomoći). Muzej treba da bude ponos naše Narodne republike i zbog toga se nameće dužnost svima nama da pomažemo u popunjavanju njegove dragocjene zbirke. Muzeju je lako pomoći. Tu pomoći može naročito da pruži seljak. Ako pri oranju zemlje nađe na kakav starinski predmet — lonac, staru paricu, kamen sa natpisom, šarama ili slično — neka sačuva i javi učitelju ili nekom iz narodne vlasti, koji će o nalazu obavijestiti Muzej. Na taj način će svaki naš čovjek mnogo doprinijeti opštem kulturnom uzdizanju naših naroda.

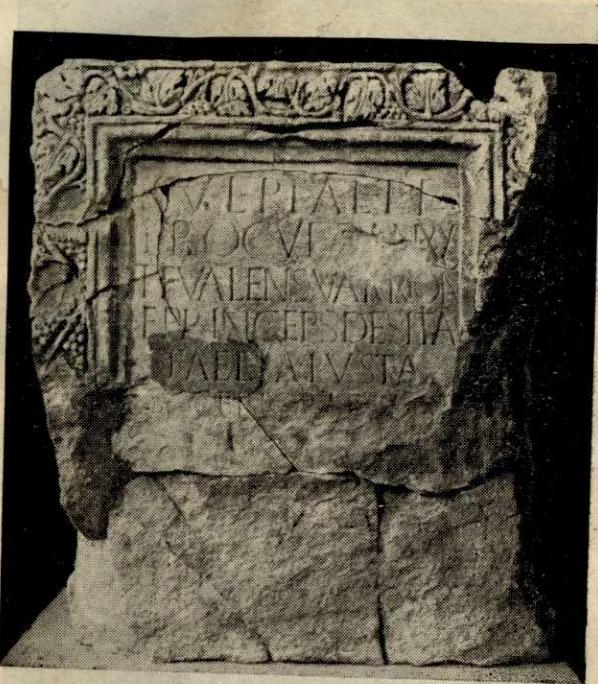
Br. 249 — Urna (sanduk za pepeo) — Doljani kod Bihaća

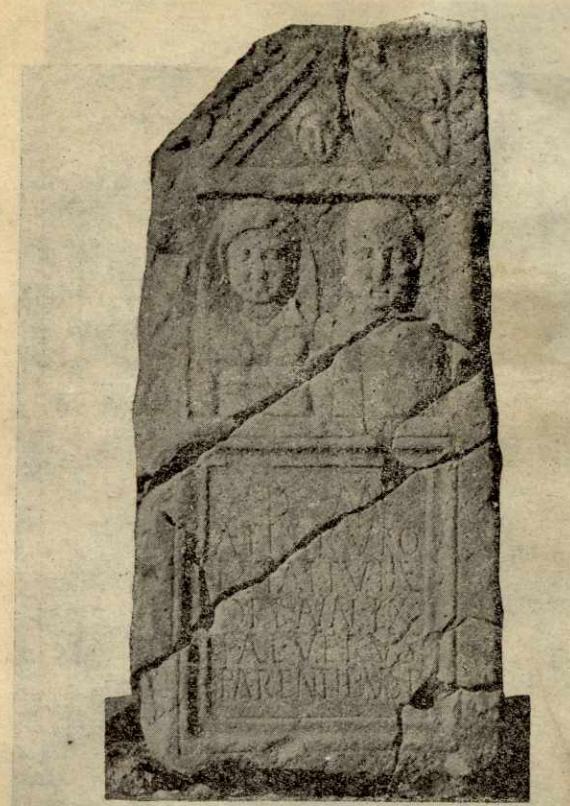
Br. 253, 255 — Poklopci od kamenih urna za pepeo
Livno III v. n. e.

Br. 4000 — Odlomak sanduka za pepeo — Ilirsко žensko odijelo
Livno III v. n. e.

Br. 386 — Nadgrobni spomenik iz Breze — II vijek n. e.

Br. 56 — Nadgrobni spomenik iz Ostrošca (Konjic)

Br. 260 — Reljef nad ulazom u grobnu kameru — Trbušće kod Foče
III vijek n. e.

Br. 260 — Reljef nad ulazom u grobnu kameru — Trbušće kod Foče
III vijek n. e.

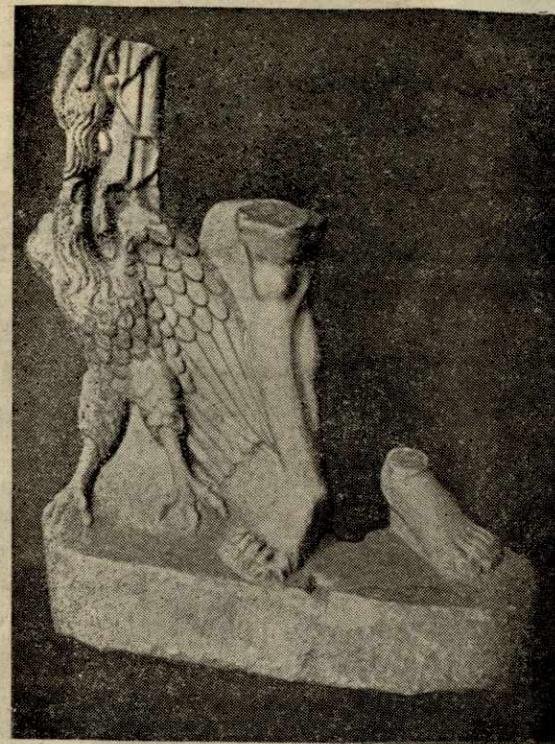
Br. 59 — Nadgrobna ploča iz Vašarovine kod Livna III v. n. e.

Br. 459 — Nadgrobni spomenik iz Ustikoline

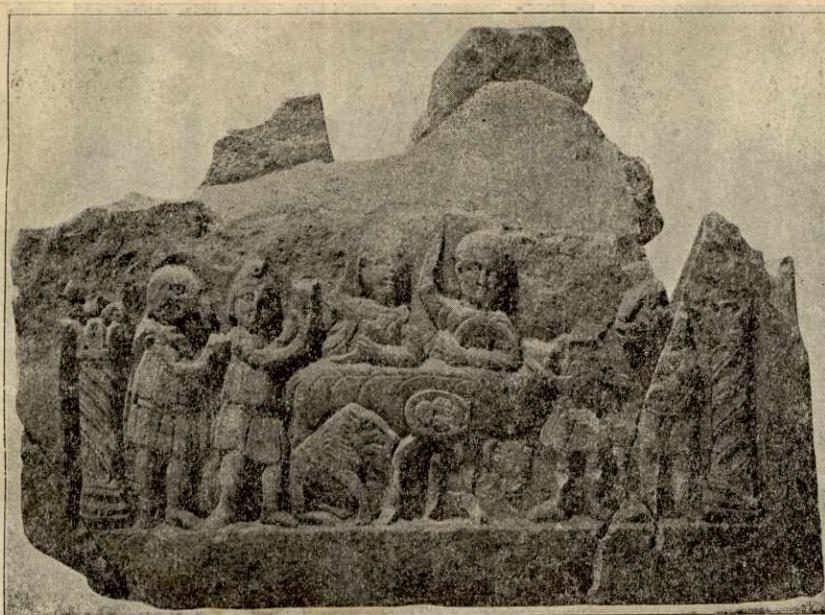
Br. 139 — Ara posvećena Jupiteru

Br. 370 — Kip Jupitera

Br. 381 — Diana i dvije žene. Reljef sa Glamočkog Polja

Br. 211 — Reljef iz hrama Mitre iz Konjica

Br. 226 — Nadgrobni spomenik iz Bihaća — XVI stoljeće

Br. 231 Nadgrobni spomenik iz Bihaća XVI stol.

Iuv. br.

1680

DIMITRIJE SERGEJEVSKI

Vodič po zbirci kamenih spomenika Zemaljskog muzeja
u Sarajevu

*

I IZDANJE

*

Korektor: Žarko Vranješević

*

Ovo izdanje štampano je u 5.500 primjeraka u Štampariji
»Prosvjeta« u Sarajevu. 1947

